

Landkunst + Landschapsarchitectuur = LANDscape ARTitecture

Kunst wordt steeds vaker ingezet bij de ontwikkeling van het Nederlandse landschap. Als reactie op de toenemende nivellering wordt het inrichtingsvraagstuk momenteel voor een groot deel bepaald door de zoektocht naar de culturele identiteit van de regio. Ook bij de prijsvraag 'Bakens aan het Water', waarbij beeldend kunstenaars, vormgevers en landschapsarchitecten uitgenodigd werden om met een spraakmakend voorstel te komen voor (artistieke) bakens langs de rivieren, die gezamenlijk de identiteit van het Rivierenland versterken. Het zet je aan het denken... Wat is dé identiteit van het landschap? Hoe kun je identiteit versterken? En wat is de functie van kunst hierin?

Marieke de Keijzer

Student Landschapsarchitectuur
mariekedekeijzer@hotmail.com

Daphne van der Wal

Student Landschapsarchitectuur
dmvanderwal@zonnet.nl

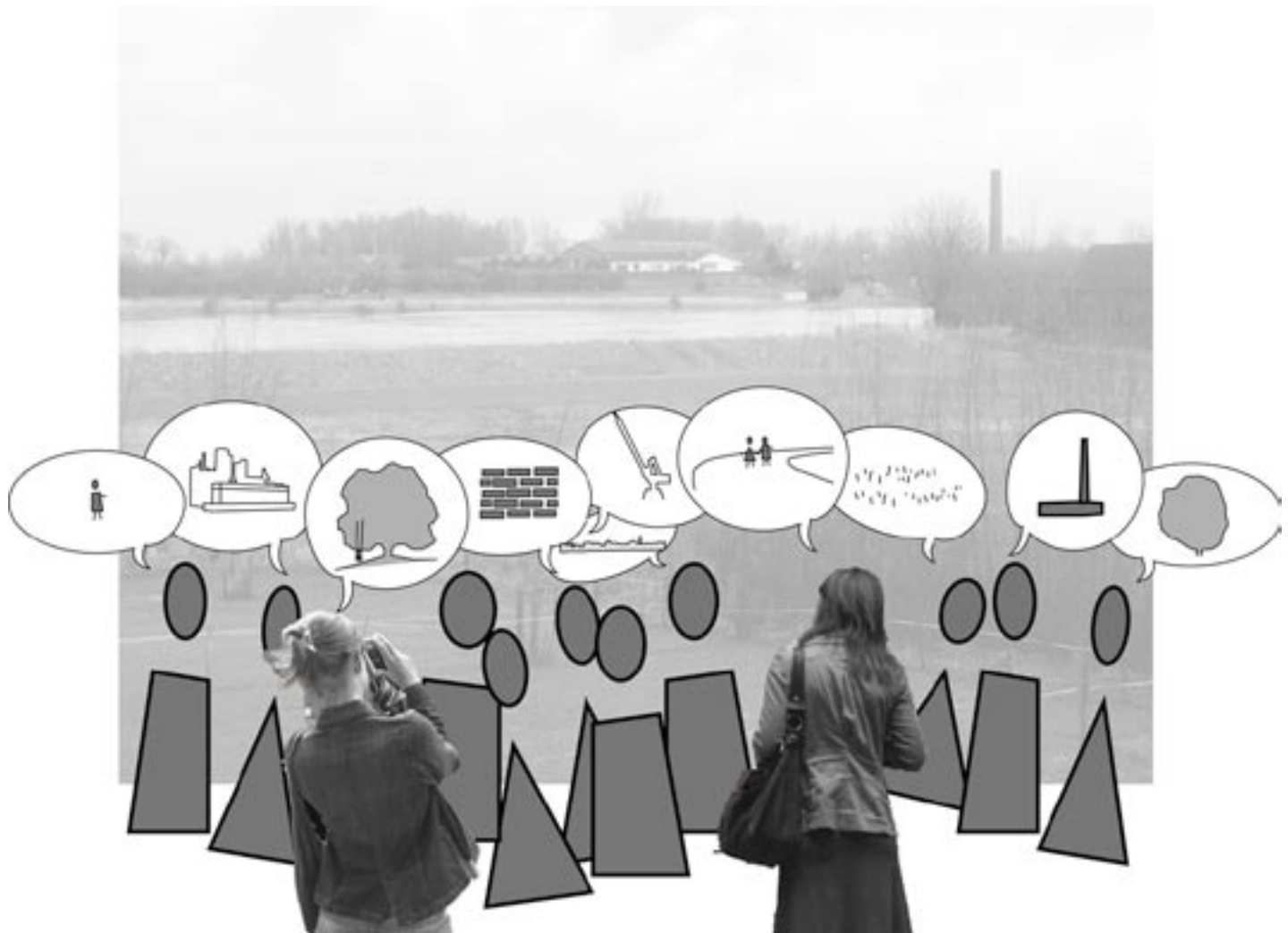
De prijsvraaginzending 'Verfwerken 2007-2008'

'Mijn eerste directe ontmoeting met de kunstenaar Rivierenland was vanaf zijn kunstwerk **Dijk** (± 1300) vanwaar ik een prachtig uitzicht had over de door hem vervaardigde werken. Ik was compleet overdonderd door de **dynamiek** van het kunstwerk **Rivier** (vanaf ± 100.000 v. Chr), de ritmiek in het stuk **Kribben** (1850), en het statische van zijn beeld **Schoorsteen** (1900) dat door zijn **verticaliteit** geheel ingaat tegen de **horizontaliteit** waar de kunstenaar over het algemeen mee werkt. [...] Rivierenland liet zich in eerste instantie inspireren door artiesten zoals **Biotiek** en **Abiotiek**, maar ook Tijd heeft een enorme invloed op zijn werken gehad. Pas in de laatste periode is de kunstenaar sterk geïnspireerd geraakt door **Mens**. Het bijzondere aan deze relatie is dat Mens de kunstenaar niet als zodanig beschouwt. Mens wil zijn werk gaan aanvullen met zelfgemaakte kunstwerken rond het thema "**Bakens aan het water.**" Dit was voor mij, **Verf**, de aanleiding om in te grijpen en om de intrinsieke waarden van de werken van Rivierenland aan Mens te presenteren. [...] Ik sta te popelen al dat **prachtige** en **kenmerkende** van Rivierenland te onderstrepen. Voor een persoon als ik betekent het dat ik een definitief kleurspoor zal achterlaten op de kunstwerken. Want meer dan een **blikrichter** of **eye-opener** is er volgens mij niet nodig om het karakter van de kunstenaar als zodanig te laten zien. [...]²¹

Een fragment uit onze inzending 'Verfwerken 2007-2008'. We redenen over de dijken, door het rivierengebied, keken om ons heen, voelden de gure wind door onze haren gaan (als we uitstapten tenminste, het was écht rotweer), snoven de lucht op van klei en water en lieten het landschap over ons heenkomen. Onze conclusie: wat een rare vraag stelt het CBKG² eigenlijk. Dit gebied bást van de identiteit, tenminste, zoals wij identiteit interpreteren. Dat dit niet voor iedereen zo geldt zullen we in de volgende paragraaf nader toelichten. Maar, de jury was het stiekem wel met ons eens – we ontvingen de derde prijs voor onze inzending – en was vooral te spreken over het feit dat het plan krachtig is in zijn subtiliteit. Ons plan gaat uit van het al dan niet tijdelijk accentueren van (landschapelijke) kenmerken van het gebied door deze 'roranje' te schilderen (de complementaire kleuren van groen en blauw, de kleuren van het rivierengebied). "Door juist daar op een nieuwe manier aandacht voor te vragen ontstaat een bijzondere eenheid in verscheidenheid. Dat kan van heel klein tot groots en meeslepend zijn. Het voorstel maakt op een elegante wijze bewust van wat het rivierengebied kenmerkt."²³

In het citaat van het juryrapport wordt de nadruk gelegd op het belang van het bewustmaken. Blijkbaar is dat wat het gebied kenmerkt wel degelijk aanwezig, maar wordt het niet meer als zodanig opgemerkt. Het waarom hierachter zijn wij momenteel aan het onderzoeken in onze major thesis.

Identiteit?

Wanneer we de definitie van landschappelijke identiteit nader bekijken, blijkt het dat identiteit bestaat uit een werkelijk, fysiek landschap en uit een gevoelsmatige, mentale component dat men aan een bepaalde plek toekent. Hierbij wordt het tevens duidelijk dat ieder individu identiteit anders ervaart. Dit komt omdat de vorming van het mentale landschap afhankelijk is van de relatie die men ermee heeft. Zo zal de ervaring van het landschap voor een recreant anders zijn dan bijvoorbeeld voor een bewoner of een onderzoeker. De 'gemiddelde' recreant ervaart het landschap enkel oppervlakkig. Het landschap blijft daarmee alleen vorm, uiterlijk. Personen die dichter betrokken zijn bij het landschap, of over meer kennis beschikken, zullen dit landschap beter herkennen en begrijpen. Omdat de band die men heeft met een plek voor

iedereen anders is, is de mentale component voor ieder verschillend en daarmee ook de identiteit van die plek.

Dit alles zegt alleen nog weinig over de reden van de zoektocht naar identiteit. De algemene trend blijkt echter dat de band met het landschap enorm afzwakt. Dit heeft te maken met meerdere factoren. De verstedelijking, waardoor de 'stadsmens' niet meer weet wat zich in het landelijk gebied afspeelt is een eerste. Maar daarnaast verzwakt ook de relatie met het 'stadslandschap' zelf. De stad wordt meer en meer ingenomen door dezelfde grote winkelketens en niet van andere te onderscheiden nieuwbouwwijken, waardoor steden steeds meer op elkaar gaan lijken. Hetzelfde geldt voor het rivierengebied, waar zonder pardon gebieden worden opgeslokt door monotone industriegebieden, snelwegen, de

Betuwelijn en 'ruimte voor de rivier'. Bovendien is onze actieradius steeds groter geworden door de toegenomen mobiliteit. Hierdoor begeven we ons steeds vaker in een veel groter gebied, waar we verder van af lijken te staan. Dit maakt al een stuk duidelijker waarom de kenmerkendheid van een gebied niet meer wordt opgemerkt. De voorgenoemde ontwikkelingen leiden tot de nivellering van het landschap waarbij de economische ontwikkeling van Nederland boven de esthetische ontwikkeling wordt geplaatst. Daarnaast staan we niet meer stil bij wat er om ons heen gebeurt en vinden de veranderingen plaats in een razendsnel tempo en passen ze niet bij de landschappelijke context. Het is daarom ook niet vreemd dat de kenmerkendheid van een gebied onder druk staat en er steeds meer behoefte is aan een nieuwe binding met het landschap.

Geschiedenis als continuïteit

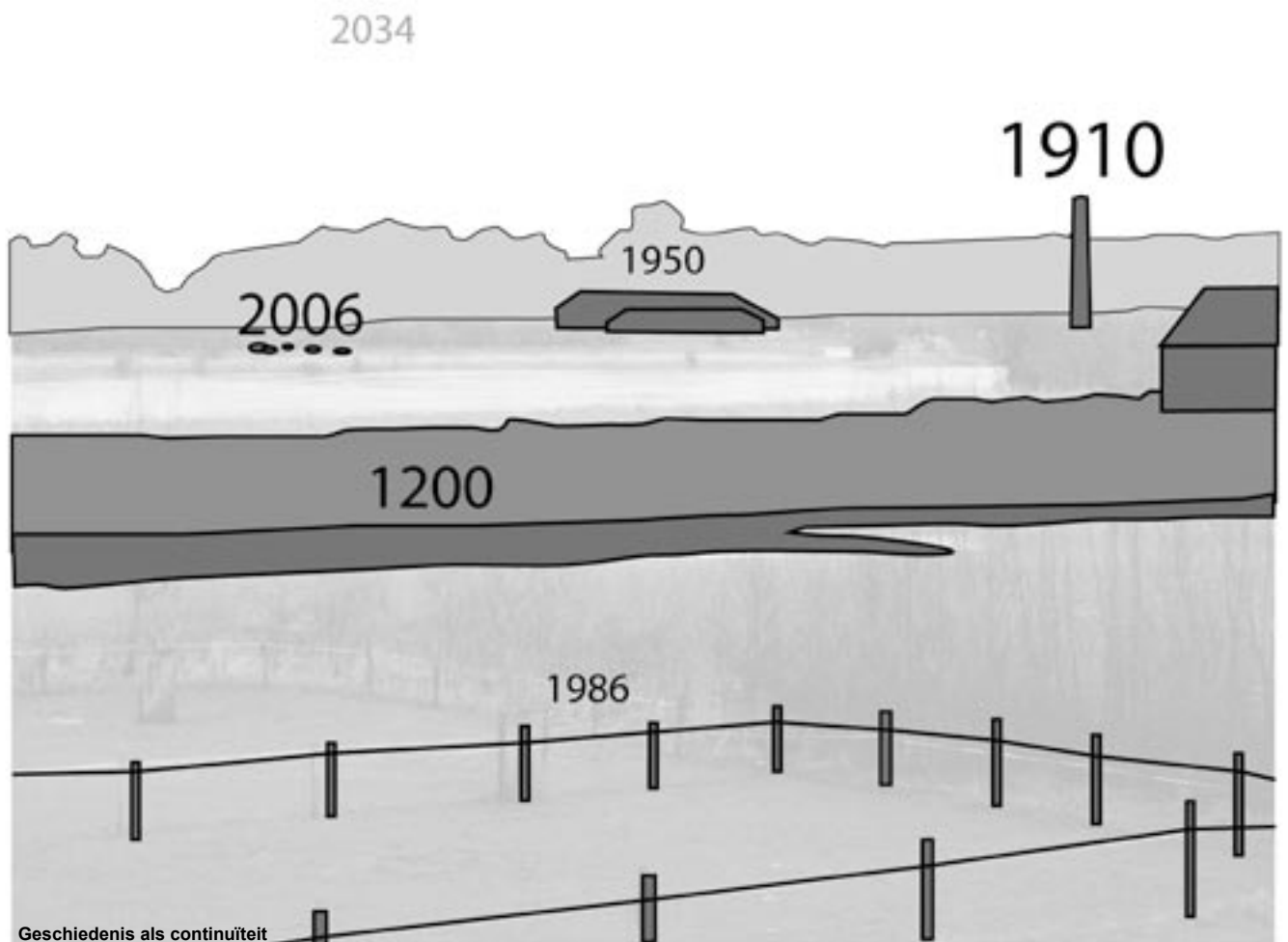
Verschillende overheden en instanties lijken zich bewust te zijn van de nivellering en reageren hierop door dé identiteit te willen laten zien. Zo worden er door het hele land prijsvragen als 'Bakens aan het Water' uitgeschreven waarbij de roep om culturele en historische identiteit de boventoon voeren. Dit alles om zich te verdedigen tegen de 'grote, boze, nieuwe ontwikkelingen'. Wij zijn van mening dat dit niet de juiste houding is. Het hele probleem is juist ontstaan door het feit dat we vernieuwing en geschiedenis apart van elkaar hebben gezet. Er wordt simpelweg op heel veel plekken geen rekening meer gehouden met het onderliggende landschap en op andere juist zoveel dat het statisch wordt. Hierbij doelen we

op de beschermde natuur- en cultuurhistorische gebieden die als een soort vestingen in het nieuwe landschap liggen. Omdat de voorgenoemde ontwikkelingen tot nivellering van het landschap leiden, raakt het eigen verhaal van de plek op de achtergrond en is het minder goed leesbaar. We moeten juist bij deze nieuwe inrichtingsvraagstukken inzien dat geschiedenis nooit wordt afgesloten en vernieuwing niet persé betekent dat er vanuit een nul situatie opgestart moet worden. Het gaat niet om toen en nu, oud en nieuw, maar om geschiedenis als continuïteit. We zijn van mening dat, door te laten zien welke verhalen zich in het landschap hebben afgespeeld en welke processen zich nu afspelen, het mogelijk is een gebiedseigen en eigen-

tijds landschap te ontwikkelen.

Landschap + kunst = landkunst

Wat duidelijk mag worden is dat ik een enorme bewondering heb (gekregen) voor het rivierengebied. Tijdens excursies door het gebied in de afgelopen weken heb ik me laten inspireren door wat deze omgeving me gaf, maar heb ik me vooral ook afgevraagd wat kunst in het rivierengebied zou kunnen toevoegen. Ideeën en inspiratie genoeg, want alle elementen – tastbaar maar vooral ook ontastbare elementen als het klimaat en de dynamiek die zo'n indruk maakten – geven talloze mogelijkheden en aanknopingspunten. Toch stuitte ik bij elk idee op een ontevreden gevoel. Mens heeft al zoveel invloed gehad in het rivieren-

landschap. Moeten we en willen we wel nog meer toevoegen aan dit gebied, wat misschien wel de meest eigen identiteit en het meest uitgesproken karakter van heel Nederland heeft? Ik ben van mening van niet. Ik zou zo graag aan Mens laten zien wat deze identiteit inhoudt, waar de geschiedenis van het gebied zichtbaar is, waar het karakter van de verschillende rivieren naar voren komt. Kortom, het rivierenlandschap onderstrepen! Geef me een kwast en ik zal laten zien wat het riviereengebied is. [...] Door bij elke rivier – ‘at random’ en subtiel in hoeveelheid – die kenmerkende elementen te onderstrepen door middel van het verven van deze elementen in een opvallende kleur doe ik een beroep op de verbeeldingskracht van Mens. Waarom zijn juist deze elementen geverfd? Waarom hier?²⁴

Kunst is een manier om deze verhalen in het landschap zichtbaar te maken. Voor het publiek kan het kunstwerk vele verschillende emoties oproepen: uitdaging, erkenning, bevrediging, verbazing, of verontwaardiging. Een kunstwerk kan je plotseling een moment van inzicht geven, of het kan je bevredigen op een essentiële, emotionele of rationale wijze.⁵

De emoties die kunst kan oproepen zijn van groot belang binnen het identiteitsvraagstuk. Uit het voorgaande is naar voren gekomen blijkt dat de identiteit van het landschap geen statisch begrip is. Iedereen ervaart het landschap op zijn eigen manier. Hierdoor is er een grote overeenkomst tussen kunst en landschap; ze zijn beide voor meerdere interpretaties vatbaar. Echter, door de nivellering van het landschap vervlakt ook de interpretatie ervan. Dit gegeven brengt meteen de logica naar voren van het inzetten van kunst. Kunst is hierbij het middel die deze eigen interpretatie mogelijk maakt.

Anemone Beck Koh noemde, tijdens haar presentatie op het EUROLAND-ART symposium de metafoer “art as a

vehicle”, kunst als vervoersmiddel.

Kunst is hierbij meer de bril waardoor men kijkt naar het landschap dan een autonoom, op zichzelf staand werk. Dat is belangrijk om te noemen want kunst moet vooral niet ingezet worden ter compensatie van kwalitatieve armoede. De rol van kunst in het landschap ligt in het verheven van de beleving van dit landschap. Kunst kan hierbij kritisch zijn, het kan historische diepte weergeven en het kan ons tot reflectie aanzetten. Via kunst kan daarom de kwaliteit van de beleving van het landschap verhoogd worden.⁶ Op deze manier ontstaat er ruimte voor elk individu om vorm en inhoud te geven aan een eigen levende cultuur in plaats van een opgelegde.

Landschapsarchitectuur en Kunst = LANDscape ARTitecture

Kortom, het is voor ons als landschapsarchitecten dus van groot belang ons bewust te zijn van het bestaan van de mentale constructie en het verlies van binding. We zijn niet in staat dit mentale landschap te ontwerpen, maar dat betekent niet dat we het niet kunnen beïnvloeden. We kunnen er namelijk wel aan bijdragen dat de continuïteit van het landschap te ervaren wordt, als schakel tussen heden en verleden. Het gaat daarbij om het bieden van cultuuruimte, een basis waarbinnen een levende cultuur mogelijk is. Oftewel, ruimte voor ieder persoon om een eigen interpretatie te maken van zijn omgeving. De taak van de landschapsarchitect en de kunstenaar ligt hier bij het zoeken naar en het ont-hullen van het verhaal, het markeren van dat wat bestaat en essentieel is op die plek en het bieden van ruimte voor contextbewuste nieuwe ontwikkelingen. Naar ons idee gaat deze manier van ontwerpen de nivellering tegen en voorkomt het ontwerpen die “footloose” en/ of historiserend zijn. Wanneer we hierbij kunst inzetten betekent het dat we uit moeten gaan van het landschap (als interpreteerbaar object) en kunst (als datgene wat die interpretatie mogelijk maakt) en van wat voor soort kunst dat

landschap op dat moment vraagt. De functie van kunst (of het nu beeldende kunst is of landschapsarchitectonische kunst) is in dit geval dat het moet bijdragen aan het ervaren van dit landschap.

Noten

¹ Fragment uit *Verfwerken* (2007) – inzending prijsvraag ‘Bakens aan het Water’ Marieke de Keijzer en Daphne van der Wal

² De organisatie van deze prijsvraag is in handen van het Centrum Beeldende Kunsten Gelderland (CBKG) en ARCADIS. De prijsvraag is ontwikkeld in opdracht van de Stuurgroep Gebiedsgericht Cultuurbeleid Rivierenland. Deelnemende gemeenten in deze stuurgroep zijn Buren, Culemborg, Geldermalsen, Lingewaal, Neerijnen, Tiel, West Maas, Waal en Zaltbommel. De organisatie wordt ondersteund door de Stichting Kunst en Cultuur Gelderland en door provincie Gelderland.

³ Juryrapport ‘Bakens aan het Water’

⁴ Fragment uit *Verfwerken* (2007) – inzending prijsvraag ‘Bakens aan het Water’ Marieke de Keijzer en Daphne van der Wal

⁵ A dyke is a kunstwerk, Margriet Kemper March 9 2007, Loon op Zand

⁶ Erik Luermans, euro landart symposium

Summary

Art is increasingly often deployed in the development of the Dutch landscape. Currently, in response to increasing homogeneity, the arrangement of architectural landscaping is in part determined by the search for cultural identity of the region. This can be seen in the design competition ‘Bakens aan het Water’. The region ‘Rivierenland’ has the ambition to gather expressive art, cultural heritage and to safeguard the spatial qualities by creating artistic beacons along the river. On the one hand this article is about the growing identity issue, on the other, it is a reflection on the role of art by which we could give form to this issue.